

EDEBİYATIMIZDA HZ. PEYGAMBER'İN İSİMLERİ VE HARFLERE DAİR

Prof. Dr. Emine YENİTERZİ*

Klasik Türk edebiyatında Cenab-ı Hakk'ın isimlerini konu edinen **Esmâ-i Hüsnâ** yanında, Hz. Peygamber'in dinî kültürümüzde yer alan isimlerinin manzum veya mensur müstakil eserler hâlinde toplanılması da bir gelenektir. **Esmâ-i Nebî** türünden bu eserlerde; Hz. Muhammed(SAV)'in Kuran-ı Kerim'de, hadislerde, diğer semavî kitaplarda anılan isimleri ile dinî kültürde O'na verilen adlar ve künyeleri bir araya getirilir. Bu isimlerde; Hz. Peygamber'in ezelî ve ebedî üstünlükleri, hidayeti, rahmeti, şefaati, Cenab-ı Hakk'ın huzurundaki özel yeri, her yönden seçkinliği, ümmetinin gözündeki değeri ve O'na duyulan sevgi ve hürmet dile getirilir. Hz. Peygamber'in medhine mahsus bir tür olan na'tlarda bu isimlere yer verilirken, şairler bu adları şairane benzetmeler veya hüsn-i ta'lillerle ele alırlar ve bazı adlarındaki harflerden yola çıkarak ilginç tespitlerde bulunurlar. Diğer yandan dinî ve tasavvufî eserlerde de Esmâ-i Nebî'deki harflere dair yorumlar mevcuttur.

Dinî, tasavvufî ve lâdinî edebiyatımızda harflerle ilgili birçok hususa işaret edilmiş; pek çok yerde bu malzemen, bir mazmun veya sembol olarak beyitte ismi verilmeyen unsurları ifade etmek için faydalanılmıştır.¹ Edebiyatımızda benzer hususlar Hz. Peygamber'in isimleri için söz konusu olurken Yüce Peygamber'in isimleriyle harfler arasındaki ilginin ilk kaynağı olarak Kuran-ı Kerim gösterilir. Kuran-ı Kerim'de "hurûf-ı mukatta'a" denilen ve tek tek okunan harflerden bir kısmı Hz. Peygamber'e isim olmuştur. Hâ-Mîm, Tâ-Hâ ve Yâ-sîn gibi bu isimlerin tefsîrî izahları yanında, edebî yorumları da yapılmıştır. Edebî açıklamalardan enteresan bir örnek Tâ-Hâ adına aittir. Ebced hesabında tı ve he harflerinin toplamı on dört eder. Bu sebeple şairler Hz. Peygamber'in de ayın on dördü gibi nurlu, her türlü noksan ve kusurdan uzak, mükemmelliğin zirvesinde oluşunu, Yüce Peygamber'e de İlâhî hitapta bu yüzden Tâ-Hâ denildiğine işaret ederler:

Tâ-Hâ birle ögdi anun özini

Ya'ni ayun bedri diyüp yüzini

Âşık Paşa²

---

* Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Bilgi için bkz. Âmil Çelebioğlu, "Harflere Dair", *Millî Kültür*, Haziran 1980, C. II, S. 1:62-65.

² Âşık Paşa, *Garîb-Nâme(Tıpkıbasım, karşılaştırmalı metin ve aktarma)*, Haz. Kemal Yavuz, C. I/1, İstanbul 2000: 49.

Ey mâh-ı çâr deh şebe diyü hitâb ider
Hak sana anda kim didi Kur'ânda Tâ vü Hâ
Karamanlı Nizâmî³

Tâ-Hâ ismiyle ilgili bir başka tevîl de Nâbî'ye aittir:
Tâli' u hâbit-i hestî vü bülend ü pestî
Dergeh-i Hazret-i Tâ-Hâdan ider istimdâd

İsm-i pâkinde olan ma'nî-i Tâ-Hâ eyler
Cümle eşyâda tulû' ile hübûta imdâd
Nâbî⁴

Şair; tulû ve hübût ile nüzûl ve urûc da denilen iniş ve çıkış kavislerinde, yani her canlının cisimlenmiş bir varlık hâlinde dünyaya gelip, tekrar ebedî âleme dönmesini sembolize eden daire içinde iken tek yardımcısının, yol gösterici ve şefaathçisinin Yüce Peygamber olduğunu Tâ-Hâ adının delaletiyle anlatmaktadır.

Hz. Peygamber'in kusursuz, noksansız oluşunun isimleriyle ilgili bir diğer izahı da; O'nun hamd kökünden gelen Ahmed, Muhammed, Mahmûd ve Hâmid gibi isimlerindeki bütün harflerin noktasız olması ve Yüce Peygamber'de nokta kadar kusur olmadığına isimlerinde bile açıkça görülmesidir:

Ey vafına mahfil-i sa'âdet meşrût
V'ey medhine minber-i siyâdet merbût
Bir nokta kadar kusûr yokdur sende
Olmazsa aceb mi nâm-ı pâkin menkût
İbrâhîm Hanîf⁵

Yine isimlerinden hareketle Hz. Peygamber'in üstünlüğüne, mükemmelliğine işaret edilen bir diğer husus da kültürümüzde “temmet”i yani bitişi, sona ermeyi gösteren “mim” harfinin Yüce Peygamber'in Ahmed, Muhammed, Mahmûd ve Mustafâ gibi meşhur isimlerinde bulunması; dolayısıyla nübüvvet ve risâletin O'nunla sonuçlandığına, en son peygamber oluşuna açıkça delâlet etmesidir:

Mustafâ vü Muhammed ü Mahmud
Ahmed-i Mürsel ü Habib-i Vedûd

³ Haluk İpekten, **Karamanlı Nizâmî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı**, Ankara 1974:75

⁴ Ali Fuat Bilkan, **Nâbî Dîvânı**, C. I, İstanbul 1997:13.

⁵ İbrâhîm Hanîf, **ed-Dürretü'l-Esmâ Fî-Esmâi'l-Nebeviyyeti'l-Esnâ**, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Böl. Nu:1303, yk. 3a.

Çâr isminde mîm-i temmet var

Kıldı hatm-i nübüvvetin izhâr

Taşlıcalı Yahyâ Bey⁶

“Mîm” harfi; Hz. Peygamber’in en meşhur isimlerinin ilk harfi olması sebebiyle kültürümüzde Hz. Peygamber için âdetâ bir sembol olmuştur. Yüce Peygamber’in “mîm” harfiyle temsil edilmesine dâir en ilginç örnekler halk edebiyatında mevcuttur. Halk şairleri elif-Allah, cim-Cebrâîl, kâf-Kuran-ı Kerim ve mîm-Hz. Muhammed ilgilerini sık sık dile getirirler:

Âşık oldum bir Mîm’e
İnciler dizilmiştir Cim’e
Cim öyle bir Cim’dir kim
Elif’ten Kâf getirir Mîm’e

Yâ Sîn’den
Mîm Elif’ten Yâ Sîn’den
Dünya benim diyenin
Şimdi geldim yasından⁷

Bilesin
Mim Elif’tir bilesin
Sînemi siper ettim
Yâr hançerin bilesin⁸

Örnek olarak verdiğimiz bu mânilerin okuyucu veya dinleyicinin dikkat ve ilgisini çekmek üzere söylenen döşeme mahiyetindeki girişlerinde elif ile Allah, mîm ile Hz. Peygamber kastedilmektedir.

Mîm harfinin Yüce Peygamber’le bir diğer ilgisi de Ahmed isminden mîm çıkarıldığı zaman geride kalan Ehad ile Cenab-ı Hakk’ın birliğine işaret edilmesidir. Dolayısıyla Ahmed’den Ehad’ı yani Allah’ı ve Allah’ın birliğini bilmek esprisi ile Hz. Peygamber’in ehadiyyete mazhar olması ve nûrunu doğrudan Cenab-ı Hak’tan aldığı edebiyatımızda sık sık konu edilir. Mekân veya mevcudiyeti temsil eden mîm harfiyle de hem Hz. Peygamber’in, hem de âlemlerin cismânî varlığı anlaşılır:

⁶ Taşlıcalı Yahyâ, **Şâh u Gedâ**, İstanbul 1284:8.

⁷ Sâmi Akalın, **Türk Mânileri**, C. II, İstanbul 1972:460.

⁸ age., C. II:449.

Gitse andan nokta-i mîm-i cesed
Ne kalur fikr eylegil bâkî Ehad
Ahmedî⁹

Ahmedî'nin beytinde Hz. Peygamber'in vücuduna işaret eden mîm harfi, Bayburtlu Zihnî'nin şiirinde âlemlerin mevcûdiyetine ifade eder:

Ehaddan Ahmediyyet oldı zâta mazhar ile
Avâlim mîm-i Ahmedden nümâdır yâ Resûlallâh
Bayburtlu Zihnî¹⁰

Sezâyî-i Gülşenî aynı muhtevayı iki beyitle dile getirir:

Bülbül-i bâğ-ı gülistân-ı Ehad
Nâm-ı pâkine dediler Ahmed

Buldu mîmin ile vücûd imkân
Zâhir oldu onunla kevn ü mekân
Sezâyî-i Gülşenî¹¹

Taşlıcalı Yahyâ ise Hz. Peygamber'in Hakk'a yakınlığının kemâline işaret ederken, arada yalnızca bir mîm kadar mesafe olduğunu söyler:

Ahmedle Ehad beynini bir mîm kılur fark
Şol denli irüpdür ana kurbiyyet-i Mevlâ
Yahyâ Bey¹²

Kemal Edip Kürkçüoğlu, mîm harfinin ebced hesabındaki karşılığının kırk olması, çilenin de kırk günlük ibâdet mânâsını tedâî ettirerek; mecd mîm'inin çilesine Ahmediyyet'le girenin Ehadiyyet'in sırrına vakıf olacağını, kısaca Cenab-ı Hakk'a ulaşma yolunda Hz. Peygamber'in yegâne rehber oluşunu, Yüce Peygamber'in Hakk'ın tam bir mazharı olduğunu belirtir:

Ahmediyyet'le giren çille-i mîm-i mecde
Ehadiyyet'le erer izzete pinhân olarak
Kemal Edip Kürkçüoğlu¹³

Aynı mânâyı Müştâk Baba daha edebî bir ifadeyle ele alarak Cenab-ı Hakk'ın cemâlini seyretmek isteyeninin Ahmed'deki mîm penceresinden bakmasını söyler:

⁹ İsmail Ünver, **Ahmedî, İskender-Nâme, İnceleme-Tıpkıbasım**, Ankara 1983: yk. 3b.

¹⁰ Bayburtlu Zihnî, **Dîvân-ı Zihnî**, İstanbul 1308:8.

¹¹ Sezâyî-i Gülşenî, **Dîvân-ı Sezâyî-i Gülşenî**, Bulak 1256:5.

¹² Yahyâ Bey, **Dîvan**, Haz.:Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul 1977:20.

¹³ **Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi**, Türk Milli Kültür Vakfı, İstanbul 1982:99.

“Men re’ânî” hüsnüne müştâk olan ilme’l-yakîn
Mîm-i Ahmed revzeninden seyredip etsin kıyâs
Müştâk Baba ¹⁴

Klasik şiirimizin son üstâdı olan Şeyh Gâlib ise şâheser bir beyitle; vahdet denizine dalan insanın, Ahmed’in İlâhî mânâsının yalnızca Allah’ın birliğinin ve O’na yakınlığının bir dalgalanması olduğunu bildiren inciye bulduğunu ifade eder:

Bir dür didi âşinâ-yı vahdet
Mevc-i Ehadiyyet Ahmediyyet
Şeyh Gâlib ¹⁵

Sultan şairlerimizden III. Murâd ise:

Ehaddan oldu zâhir çünkü Ahmed
Çü geldi âleme dindi Muhammed
Murâdî ¹⁶

beytinde hem Ehad-Ahmed münasebetine, hem de Ahmed isminin Hz. Peygamber’e doğumundan önce, Muhammed adının da dünyaya gelince verildiğine dikkati çeker.

Ahmed ismindeki bütün harflerle ilgili muhtelif izahlar da mevcuttur. Muhyî, **Şehd-i Ebrâr** mesnevîsinde bu isimdeki dört harfin dört halifeye benzediğini, başındaki elif’in âdetâ Yüce Peygamber’in kıyametteki şefaatinin sembolize eden hamd bayrağı-Livâ-i Hamd olduğunu, O’nun son peygamber olduğunu bildiren mîm’in de Hz. Muhammed’in ebedî risaletini temsil ettiğini söyler :

Elif ol ism-i pâkûn evvelinde
Livâ-i Hamddür Ahmed elinde

Veya âlemde bir âlî alemdür
Yahud tahrîr-i hamd ider kalemdür

O bir nâm-ı şerîf-i Müctebâdur
Kim ana lâyıık olan Mustafâdur

Şerefle dört hurûf-ı nâm-dârı
O nâmun oldu gûyâ çâr yârı

¹⁴ Müştâk, **Dîvân-ı Müştâk**, İstanbul 1264:35.

¹⁵ Gâlib Es’ad, **Hüsn ü Aşk**, Mevlâna Müzesi Kütüphanesi, Nu: 2309: yk. 2a.

¹⁶ Ahmet Kırkılıç, Sultan III. Murâd (Murâdî), Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni, Atatürk Ü. SBE Yayınlanmamış DT, Erzurum 1985:87.

Elif çün oldı ol nâmun karînî
Nola cân içre iderse yirini

Riyâzat ile kaddin bükdi tenhâ
Karîn olunca tâ ol nâm ile hâ

Çıkardı mîm ortalıkda bir ad
Ol adıyla olursa tâ ebed yâd

O nâmıyla şeref bulduğı çün dâl
Saadetden ırak olmaz beher hâl
Muhyî¹⁷

Ahmed adındaki harflerle ilgili bir inanış da Cenab-ı Hakk'ın ruhları yarattığı zaman, onları Ahmed'deki harflere göre namaza çağırmasıyla ilgilidir. Buna göre; namazdaki kıyâm, yâni ayakta durma elif, rûkû hâ, secde mîm, tahiyat oturması da dâl harflerine benzer.¹⁸

Çağatay edebiyatının büyük şairi Ali Şîr Nevâî'de rastladığımız bir diğer tevil de; Ahmed'deki elif, dâl ve mîm harflerinin Hz. Âdem'den bir nişân olduğu; hâ ile de Hâbîb ismine işaret edildiği tarzındadır.¹⁹

Dilimizde Mehmed şeklini alan Muhammed isminin de kültürümüzde enteresan inanç ve tevilleri mevcuttur. Bunlardan biri Cenab-ı Hakk'ın Peygamberlerin vücudunu Muhammed kelimesine benzer şekilde yarattığı; başın mîm'e ve ayakların da dâl'a benzediğine dairdir.²⁰

Meâricü'n-Nübüvve Tecümesi'nde yer alan üç teviden birincisinde: Mîm ile Emîn ve Me'mûn, hâ ile Habîb ve Mahbûb, ikinci mîm ile Mübârek ve Meymûn, dâl ile dinin kastedildiği belirtilir. İkinci izahta: mîm minnete, hâ muhabbete, ikinci mîm marifete, dâl devâma beşârettir denilerek; Cenab-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'e ve ümmetine olan ihsanı, muhabbeti ve kıyamete kadar İslâmiyet'in bâkî kalacağı müjdesinin sembolize edildiği düşünülür. Üçüncü tevilde ise; bu dört harf ile mülk, hilm, mecd ve dîn-i İslâm'a işaret olduğu kabul edilir. Bu izahların devamında Muhammed isminin dört harfli olduğu gibi; Allah lafzının da dört harf oluşu, âlem-i kebîr yani büyük âlem olan dünyada dört mevsimin

¹⁷ Muhyî, **Şehd-i Ebrâr**, Mevlâna Müzesi Kütüphanesi, Nu:2311: yk. 5a-5b.

¹⁸ Ahmed Bican, **Âşıkların Nurları (Envârü'l-Âşıkîn)**, Tercüman Yayınları, y.y., t.y., C. II:404-405.

¹⁹ Âgâh Sırrı Levend, **Alî Şîr Nevâî**, C. III Hamse, Ankara 1967:24.

²⁰ Ahmed Bîcân, age., C. II: 405.

bulunması, küçük âlem mânâsında âlem-i sagîr olan insanın dört tabiat(kan, balgam, safra, sevdâ) tan yaratılması gibi hususların da dört harf benzerliğine uygun olduğu belirtilir.²¹

Müşâtâk Baba'nın Farsça bir kıt'asında da Muhammed isminin başının Naîm'in sonundaki mîm, ikinci harfinin Muhibb'in ikinci harfi hâ, ikinci mîmin Müştâk'ın başındaki ve Selîm'in sonundaki mîm ve nihayet dördüncü harfin de Hamîd kelimesinin son harfi olan dâl'den ibâret olduğu bildirilir.²²

Bazen de şâirler Muhammed ismini söylemeden yalnızca harfleri verirler :

Zıkr ider ismini dâ'im dem çeker üftâdeler
İki mîm hâ dâl elinden nûş ideyüm bâdeler
Sabûrî²³

Hz. Peygamber'in isimlerinin kültürümüzde ve edebiyatımızda ifade edildiği bir diğer tür de muammalardır:

İsm ü resmi dilberin gitmez dilimden bir nefes
Mîm ü sâd u tâ vü yâ'yı gözler gözlerim (Mustafâ)
Âşık Ömer²⁴

Yâre ayân oldu derûnum derdi
İsmine dâl nakış sînemi gördü
İki mîm şeklinde düğümler urdu
Şerha-i goncayı hâ'ya benzetti (Muhammed)
Gevherî²⁵

Ehl-i dünyâdan sorarsan mâle düşdi gönlümüz
İki mîm bir hâ ile yek dâle düşdi gönlümüz (Muhammed)
Nâbî²⁶

Bunlara benzer bir başka husus da Hz. Peygamber'in Muhammed isminin ebced hesabıyla verilmesidir. Ebced hesabına göre Muhammed adındaki harflerin sayısal toplamı doksan ikidir:

Doksan iki dedim ismin belki hûy u hây olur
Korkarım ki keşfedince halk içinde şây olur

²¹ Altıparmak, **Meâricü'n-Nübüvve Tercümesi**, İst. Üniv. Ktp., TY, Nu : 99, yk. 14a.

²² Müştâk, **Dîvân-ı Müştâk**, 87.

²³ Ahmet Naci Büyükeken, **Koyunoğlu Müzesi'nde 11449 Numarada Kayıtlı Cönkün Halk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi**, Selçuk Ü. Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edb. Böl. Bitirme Tezi, Konya 1987:41.

²⁴ Sadettin Nüzhet Ergun, **Âşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri**, Semih Lutfi Matbaası [İstanbul] t.y.:238. Benzer bir örnek için bkz. s. 229.

²⁵ Şükrü Elçin, **Gevherî Dîvânı, İnceleme-Metin-Dizin-Bibliyografya**, Ankara 1984:127.

²⁶ Âmil Çelebioğlu-Yusuf Ziya Öksüz, **Türk Bilmeceler Hazinesi**, İstanbul 1979:43. Ayrıca benzer örnekler için bkz. age., s. 38, 39, 44.

Âşık Ömer ²⁷

Âşık Ömer'in muammasında yalnızca doksan iki rakamıyla işaret edilen Muhammed ismi Yaman Dede'nin meşhur beytinde daha şâirâne bir ifadeyle ele alınır :

Amân lafzı senin ism-i şerîfinle müsâvîdir
Onunçün âşıkın zikri amândır yâ Resûlallâh
Yaman Dede ²⁸

Beyitteki “amân” kelimesi ebcedle doksan iki etmektedir. İsm-i şerif terkihiyle de Hz. Peygamber'in Muhammed adına işaret edilerek, amân eşittir Muhammed denilmektedir.

Son asır Mevlevî şairlerimizden Ahmet Remzi Akyürek ise, “Mevlevî” kelimesinin ebced hesabında Muhammed ismine eşit olduğunu belirtir:

İsm-i pâk-i Fahr-i Âlem'le müsâvî Mevlevî
Vâris-i feyz-i Muhammed aşkı hâvî Mevlevî
Ahmet Remzi Akyürek ²⁹

Sonuç olarak açıkça görülmektedir ki Hz. Peygamber'in isimleri ile isimleri oluşturan harfler arasındaki münasebet; dinî, edebî, tasavvufî ve halk kültürümüzde gâyet zengin bir tasavvur ve tahayyül konusu olmuş, dîvan şiirinden mânilere kadar bu hususlar sık sık ele alınmıştır.

---

²⁷ Sadettin Nüzhet Ergun, age., 231.

²⁸ Âmil Çelebioğlu, “Harflere Dâir”, 64.

²⁹ Hasibe Mazioğlu, **Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri**, Ankara 1987:216.